

CZY MOŻNA UCZYĆ POKOJU?

Toril Rokseth

tłumaczenie z języka angielskiego: Joanna Roszak

Ucząc w Centrum Pokojowej Nagrody Nobla w Oslo, zadajemy to pytanie każdego dnia podczas spotkań z dziećmi i młodzieżą. Odpowiadamy na nie sytuacjami edukacyjnymi, w których zarówno zasadnicze, jak i poboczne kwestie wiążą się z pokojowym rozwiązywaniem konfliktów i zarządzaniem nimi oraz z obszarami wysiłków noblistów i noblistek zmierzającymi do naprawy świata. Co za tym idzie, zastanawiamy się nad naszymi doświadczeniami, naszym postrzeganiem i rozumieniem nauczania o pokoju.

Czym jest pokój?

Pokój wcale nie jest łatwym do zdefiniowania pojęciem. Mimo to człowiek rzadko podaje w wątpliwość, że go pragnie i że jest dobroczynny dla całej ludzkości. Jeśli mamy działać na jego rzecz, wydaje się konieczne, by dojść do wspólnego rozumienia tego terminu. Jak zatem go pojmujemy? Często uczniowie i uczennice odpowiadają najbardziej oczywistym wyjaśnieniem: „Pokój to brak wojny”. Czy ta definicja nas zadowala?

Aby zbliżyć się do jej dokładniejszego określenia, warto zadać uczniom i uczennicom pytanie: „Co niszczy pokój?”. Odpowiedzą zapewne, że wojna i konflikt, ale wskażą może także: ubóstwo, rasizm, katastrofy ekologiczne lub brak poszanowania demokracji i praw człowieka. Owe odpowiedzi przybliżają nas do pełniejszej definicji pokoju i zyskamy przez to fundament dla owocnej sesji. Jeśli pokój zostaje niszczone przez rasizm, czyż nie powinniśmy przeciwstawiać się rasizmowi? Jeśli niszczy go ubóstwo, czyż nie powinniśmy pracować nad tym, by je zwalczyć? Skoro niszczy go brak poszanowania praw człowieka, czyż nie powinniśmy dążyć do zapewnienia ich wszystkim ludziom?

Można więc zapytać: „Co promuje pokój?”. Wśród odpowiedzi trafią się najpewniej takie: korzystanie z praw człowieka, owocna współpraca między różnymi krajami

i grupami, podstawowy szacunek, jakim ludzie darzą się wzajemnie. Pytanie to prowokuje uczniów i uczennice do wypracowania własnej definicji pokoju. Fundamentalne zdaje się ich zainteresowanie tym, co „więcej” się nań składa.

Dyskusje o pokoju, prawach człowieka, konfliktach i tożsamości mogą prowadzić ku bardziej świadomemu podejściu do działań i mieć konsekwencje dla naszego otoczenia. Zrozumienie funkcji języka jako nośnika tożsamości, tego, co język koduje i dekoduje, stanowi dla nas punkt wyjścia. Ze względu na sposób, w jaki splatają się one z tożsamością, praca nad zrozumieniem pojęć stanowi istotną część kształcenia pokojowego.

Edukować w ten sposób można w dowolnym miejscu. W Centrum Pokojowej Nagrody Nobla wierzymy, że poznanie wątków związanych z pokojem przyczynia się do tworzenia go. Celem edukacji pokojowej uczyniliśmy zdobywanie przez uczniów wiedzy i wartości, które uaktywniać będą oni w codziennych działaniach jako świadomi, tolerancyjni, empatyczni obywatele i dla własnego dobra, i dla dobra wspólnoty. Aby osiągnąć ten cel, dzieci i młodzież muszą zdobywać wiedzę na temat demokracji, praw człowieka i rozwiązywania konfliktów.

Prawa człowieka

Spośród wszystkich wskazanych pojęć najważniejsze zdają się prawa człowieka. W Centrum Pokojowej Nagrody Nobla używamy ich jako ideologicznej ramy dla edukacji propokojowej. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ z 1948 roku każe widzieć człowieczeństwo i globalną etykę w samym centrum bez względu na to, kim człowiek jest i skąd pochodzi. Możemy domagać się szacunku dla własnych praw, tym samym musimy szanować prawa innych.

Wiarygodne źródło dla takiego podejścia znajduje się w programie Social Science Study of National Curriculum, w którym cel edukacji określa się jako: „[...] pomoc w tworzeniu zrozumienia i wiary w podstawowe prawa człowieka, w wartości demokratyczne i równość, aby wzmocnić ideę aktywnego obywatelstwa i demokratycznego uczestnictwa” [Social Science].

Prawa człowieka są uniwersalne, dlatego naturalne jest, by rozmawiać o nich w kontekście doświadczeń uczniów i uczennic. Co ich interesuje? Czy mogą wyrażać opinie? Czy zostają wysłuchani, gdy wypowiadają swoje tezy? Stąd już mały krok do tego, by mówić o innych, którzy nie zostali dopuszczeni do swobodnej rozmowy, jak Nelson Mandela czy Carl von Ossietzky. Poprzez wyjaśnienie odpowiedzialności, jaka wynika z praw człowieka, i skupienie się na ich uniwersalnych

aspektach edukacja na rzecz pokoju może się przyczynić do budowania tolerancji.

Różnorodność i tolerancja

Różnorodność, pojęcie zarówno opisowe, jak i normatywne, może oddawać tak rzeczywisty stan, jak i wyrażać życzenie dla społeczeństwa. Społeczeństwo Norwegii charakteryzuje się pluralizmem kulturowym. Bywa, że ta dobroczynna cecha prowadzi do konfliktów. Różnorodność może zwiększać zapotrzebowanie na podkreślanie wartości jednostek i grup oraz eksponowanie różnic: „To my, to ty”. Dlatego istotne jest odróżnianie tych kontekstów, w których skupianie się na poczuciu przynależności okazuje się właściwe, i tych, kiedy należy uznać je za szkodliwe.

Według Narodowego Programu Nauczania w Szkołach Podstawowych i Średnich skupianie się na etyce i wartościach interpersonalnych wdraża dzieci do życia w zróżnicowanym społeczeństwie.

W powyższym zdaniu znajdziemy argument dla aktywności obywatelskiej uczniów i uczennic. Świat się globalizuje, ludzie przemieszczają się, podróżują. Tym samym granice ustępują. Wspólnota zaczyna obejmować dużo więcej niż najbliższe sąsiedztwo i środowisko lokalne. Możemy już mówić o globalnej społeczności, której młodzi ludzie, odwiedzający Centrum Pokojowej Nagrody Nobla, na wiele sposobów są częścią. Poprzez dyskusje i pracę z tematyką różnorodności, tolerancji i wspólnej odpowiedzialności uświadamiają sobie własną rolę w światowej społeczności.

Pedagogika u podstaw: doświadczenia i przykłady Centrum Pokojowej Nagrody Nobla

Wcześniej rozważałam edukację na rzecz pokoju jako element na drodze ku demokratycznemu obywatelstwu. John Dewey w *Szkole a społeczeństwie* napisał, że demokracja musi się narodzić na nowo w każdym pokoleniu, a edukacja staje się wówczas akuszerką. Według tego badacza edukacja i uczestnictwo w demokracji ściśle się wiążą. Wyraźnie mówi on o tym, jak uczyć dzieci rozwiązywać problemy, a nie tylko podawać im gotowe rozwiązania, jak nauczać mądrej oceny rzeczywistości zamiast wymagać pamięciowego opanowywania materiału [Dewey].

Słowa-klucze, charakteryzujące kształcenie w Centrum Pokojowej Nagrody Nobla, to: rozwiązywanie problemów, adekwatność zadań do wieku, interakcja i zróżnicowanie.

Aby jak najwięcej gości skorzystało z naszych działań, ważne jest dostosowanie programu do ich wieku.

Według Jeana Piageta młodzi ludzie nie mogą działać w niektórych obszarach, zanim nie staną się wystarczająco dojrzało poznawczo. Pytania wymagające refleksji, na przykład hipotetyczne lub dotyczące problemów etycznych i ideologicznych, najlepiej sprawdzają się w pracy z dziećmi mającymi więcej niż 11 lat. Jednocześnie widzimy, jak idee amerykańskiego psychologa Jerome'a S. Brunera odnoszące się do spirali nauczania przydają się do omawiania tematów związanych z pokojem. Uważamy, że uczniowie potrzebują zaangażowania się w badanie tego pojęcia wielokrotnie w ciągu ich drogi edukacyjnej. I tak na przykład rozmowy na temat zastraszania w czwartej klasie powiążają się z dyskusjami na temat rasizmu w klasie dziewiątej.

Lew Wygotski twierdził, że gdy współpracujemy z innymi, dowiadujemy się więcej, niż działając w pojedynkę. Program edukacyjny w Centrum Pokojowej Nagrody Nobla zawiera elementy pracy zespołowej. Jednocześnie uważamy, że stosowanie różnych metod pozwala dotrzeć do największej liczby uczniów; tu stają się użyteczne teorie psychologa Howarda Gardnera o inteligencjach wielorakich. Według tego badacza każdy człowiek przejawia różnie rozwinięte zakresy inteligencji. Podczas gdy jedni przejawiają inteligencję interpersonalną, inni wykazują się inteligencją językową lub logiczną. Ucząc w Centrum, jesteśmy uprzywilejowani, bo pracujemy na rzecz pokoju we wnętrzach z dużą liczbą zróżnicowanych elementów: ze zdjęciami, filmami, muzyką i wymagającymi interakcji instalacjami.

Edukacja uczestnicząca

Wspólne dla metod używanych podczas spotkań warsztatowych w Centrum Pokojowej Nagrody Nobla jest aktywne wykorzystywanie doświadczeń uczniów i uczennic. Liczni spośród nich nie rozmyślali przed wizytą w naszej placówce na temat praw człowieka, a problemy dotyczące tych zagadnień uważali za odległe. Odwołując się do ich życiowej praktyki, łatwiej możemy wydobyć uniwersalny aspekt praw człowieka i stworzyć bezpieczne ramy, w których dzielą się doświadczeniami i odważają się ujawniać swoje poglądy.

Konkretnym przykładem jest rola ich doświadczenia w odgrywaniu konfliktu w edukacyjnym programie *Rozmawiaj, nie strzelaj!*. Porównując własne konflikty z tymi doświadczanymi przez grupę młodych mężczyzn w obozie recepcyjnym dla oczekujących na azyl, znajdując zarówno wiele podobieństw, jak i różnic. Dla nas jest istotne, by nie poczuli przy tym, że ich problemy są mniej ważne. Konflikty wszelako wpływają na nas niezależnie od tego, czy wynikają one z potrzeb wtórnych, czy

pierwotnych; gdy znajdujemy się w ich wnętrzu, silnie nas angażują. Ten rodzaj ćwiczeń umożliwi młodzieży łatwiejsze postawienie się w czyjejś sytuacji.

Dyskusja

Nieustannie podkreślamy przewagę dyskusji i pracy zespołowej nad prowadzeniem jednostronnych wykładów. Z naszego doświadczenia wynika, że kierowana dyskusja, w której korzysta się z właściwie dobranych pytań, prowadzi do głębszego wglądu w dany temat. Niektóre pytania stosujemy jako katalizatory tak długo, jak długo uczniowie i uczennice doświadczają ich jako istotnych. Pracując z zagadnieniem praw człowieka, możemy zadać pytanie: czy na świecie mielibyśmy pokój, gdyby cieszyła się nimi cała ludzkość? Zanim uczniowie i uczennice zostaną poproszeni o podanie całej grupie odpowiedzi i argumentów, mają kilka minut na dyskusję nad tym wątkiem w parach. Zadawanie pytań w moderowanej dyskusji można zatem stosować, by zwiększać zdolność uczniów do empatii w stosunku do bohatera rozmyślań. Czym jest rasizm? Co dzieje się we wnętrzu kogoś narażonego na niego? Jakie konsekwencje może on mieć dla uczu takiej osoby?

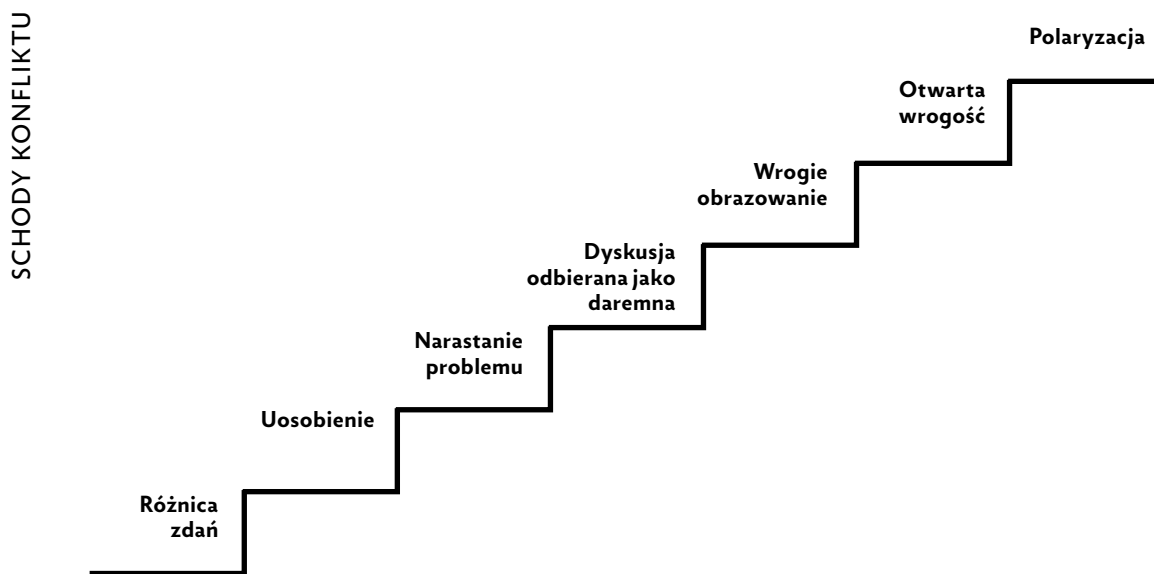
W dyskusjach plenarnych i grupowych, w których ćwiczy się znajdowanie argumentacji dla własnych opinii, uczniowie i uczennice mogą także rozwijać wiedzę na temat słownictwa specjalistycznego.

Od doświadczenia do zrozumienia

Edukacja na rzecz pokoju umożliwia zdobywanie wiedzy i wartości, które mogą się przekształcać w działania, ale równie często składa się ona z zestawu działań przekształcających się w wiedzę i wartości. Wierzmy, że uczniowska potrzeba doświadczenia idzie w parze z nabyciem wiedzy i osiągnięciem zrozumienia.

Wykonywanie ćwiczeń ma pomóc młodzieży doświadczyć, że jest zdolna kontrolować sytuację i prowadzić życie w taki sposób, by zapewnić sobie dobre warunki dla podejmowania decyzji oraz ochrony własnych i cudzych praw.

By dzieci w pełni skorzystały z edukacji poświęconej konfliktom i ich rozwiązywaniu, ważne jest, jak wspomniano, poruszanie istotnych dla nich tematów. Realizując program *Rozmawiaj, nie strzelaj!*, zauważyliśmy, że opracowane przez Else Hammerich (urodzona w 1936 r. duńska polityczka, przez wiele lat zasiadająca w ławach Parlamentu Europejskiego, której brat podczas okupacji Danii został zamordowany przez gestapo; jako nauczycielka włączyła się w protesty przeciw broni nuklearnej) i Kirsten Frydensberg (pracownica Centrum

Rozwiązywania Konfliktów w Kopenhadze) [Frydensberg i Hammerich] „schody konfliktu” zapewniają właściwe ramy teoretyczne dla podobnych dyskusji. Demonstrują one, że konflikty zarówno między pojedynczymi osobami, jak i grupami czy „narodami” często narastają wedle tego samego wzorca.

Zrozumienie, że konflikty na poziomie mikro i makro najczęściej rozwijają się według tego samego schematu, umożliwia korzystanie z własnych doświadczeń i wiedzy na temat konfliktów.

Zastosowanie odgrywania ról może być bardzo skuteczne w osiągnięciu porozumienia w edukacji na rzecz pokoju. Dlatego prosimy dwóch/dwoje uczniów o improwizowanie scenki zaczynającej się od sporu o sprawę, której okoliczności konkretnie nie wskazujemy. Działanie dramowe umożliwia doświadczenie schodów konfliktu. Kiedy uczniowie uaktywniają się i wcielają w role, łatwiej osiągają zrozumienie. Szybko eskalują spór w poważny konflikt. Reszta klasy zostaje poproszona o obserwowanie. Gdy odgrywanie ról się zakończy, mamy czas, aby wysłuchać, co zauważyli obserwatorzy. Co zostało powiedziane? Jak zostało to powiedziane? Co zmogło konflikt?

Odgrywanie ról może ujawnić podobieństwa z konfliktami na dużą skalę, na przykład w Irlandii Północnej, Palestynie czy Rwandzie. Znajomość schodów pomaga zrozumieć rozwój dużych międzynarodowych konfliktów, gdzie zaprzestanie dialogu i wrogie obrazowanie stały się krytycznymi punktami na drodze do polaryzacji.

Po zbudowaniu konfliktu przychodzi czas na schodzenie ze szczytu schodów. Co mogłoby zdarzyć się między odgrywającymi, by wynik konfliktu był pozytywny dla obu stron? Aby uniknąć eskalacji, strony muszą słuchać kontrargumentów, wykazać chęć znalezienia rozwiązania, na które mogą przystać. To może oznaczać kompromis i zmianę. Czy rozwiążemy w ten sposób wszystkie konflikty? Fiński polityk i laureat Pokojowej Nagrody Nobla z 2008 roku uhonorowany za pracę na rzecz rozwiązania konfliktów międzynarodowych między innymi w Namibii, Kosowie, Martti Ahtisaari, twierdzi, że tak. Mówi: „Pokój jest kwestią woli” [Ahtisaari].

Bez względu na to, w jaki sposób konflikt zostanie rozwiązany, wymaga on współpracy. Skoro może się ona przyczynić do zachowania pokoju, jej trenowanie jest ważną inwestycją. Zatem *Rozmawiaj, nie strzelaj!* kończy się wykonaniem ćwiczenia ze współpracy. Wszyscy z grupy uczniowskiej muszą się uaktywnić, dawać i brać, słuchać nawzajem propozycji rozwiązań i koncentrować się na problemie.

Wróg twojego najlepszego przyjaciela

Identyfikacja z grupą i wrogie obrazy odgrywają kluczową rolę zarówno w dużych, jak i małych konfliktach. Przeprowadzono wiele badań związanych z identyfikacją grupy, a mimo to aktualna pozostaje teoria *Zderzenia cywilizacji* datowana na rok 1992. Według Samuela Huntingtona większość dużych konfliktów po zimnej wojnie miała źródło w tożsamości religijnej i kulturowej, przy czym dominują konflikty między

„Zachodem” i „światem islamu”. W sondażu przeprowadzonym w kilku krajach „zachodnich” wszyscy z 10 tysięcy respondentów uznali „konflikt między światem islamu i Zachodu” za największe zagrożenie, większe nawet niż klęski żywiołowe, wojna atomowa i kryzysy gospodarcze.

Wiele osób odnosi się jednak krytycznie do tak uproszczonej wizji świata. Zauważono, że owa ogromna przepaść między Wschodem a Zachodem jest konstrukcją, która sama w sobie przyczynia się do tworzenia konfliktów. Indyjski ekonomista Amartya Sen stwierdził, że uznanie owej teorii za prawdziwą może funkcjonować jako samospełniające się proroctwo [Sen]. W książce poświęconej tożsamości i przemocy podkreślił on, że jednowymiarowe spojrzenie na ludzi przyczynia się do tworzenia polaryzacji i upraszczania rzeczywistości. Bycie muzułmaninem w Dżakarcie i muzułmaninem w Bagdadzie to wszak dwa różne modele. Podobnie jak dwoma różnymi modelami są bycie politykiem pravicowym w Ameryce i politykiem pravicowym w Norwegii. Uproszczenia mogą tworzyć uprzedzenia

wobec grup ludzi, a to przygotowuje grunt pod dyskryminację oraz wrogie obrazowanie.

Konkluzja

Program edukacyjny w Centrum Pokojowej Nagrody Nobla korzysta z wysiłków laureatów i ma na celu ukazanie, co pojedyncze osoby lub grupy, bardzo konkretnie, uczyniły dla osiągnięcia pokoju. Czerpiemy inspirację z rozwiązań laureatów i laureatek, gdy wraz z młodymi ludźmi staramy się znaleźć rozwiązania niektórych większych problemów. Wracamy do uprzedzonych wysiłków Berthy von Suttner dotyczących stworzenia międzynarodowego ruchu pokojowego, do Martina Luthera Kinga Juniora, niezłomnie stosującego metody rozwiązywania konfliktów bez użycia przemocy, i do brawurowej pracy Shirin Ebadi, zmierzającej do respektowania uniwersalnych praw człowieka w Iranie. Zatem można nauczać pokoju. Bo, jak stwierdził Nelson Mandela: „Edukacja jest najpotężniejszą bronią, jakiej można użyć, aby zmienić świat”. •

LISTA PRAC CYTOWANYCH

Ahtisaari, Martti. „Peace is a question of will: 10 years of solutions to world crisis”. *Ministry for Foreign Affairs of Finland*, 31 Mar 2011, <http://www.finland.org/public/default.aspx?contentid=216902&nodeid=35833&contentlan=2&culture=en-US>.

Dewey, John. *Szkola a społeczeństwo*. Translated by Róża Czaplińska-Mutermilchowa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2013.

Frydensberg, Kirsten, and Else Hammerich. *Konflikt og Kontakt*, Hovedland, 2006.

Mandela, Nelson. “Lighting your way to a better future. Speech delivered by Mr N R Mandela at launch of Mindset Network”. *Nelson Mandela Foundation*, Planetarium, University of the

Witwatersrand Johannesburg South Africa, 16 July 2003, http://db.nelsonmandela.org/speeches/pub_view.asp?pg=item&ItemID=NMS909&txtstr=education%20is%20the%20most%20powerful.

Sen, Amartya. *Identity and Violence: The Illusion of Destiny*, Penguin Books India, 2007.

Social Science Study of National Curriculum. “Common core subjects in primary and secondary education”. *Udir*, http://www.udir.no/Artikler/_Lareplaner/_english/Common-core-subjects-in-primary-and-secondary-education/